

Soile Niiniskorpi

Opettaja ja opettamisen estetiikka

Älykäs, toimelias, aloitekykyinen, levollinen, nuorekas, tahdikas, tarmokas, lempeä, hilpeä, vakava, oikeamielinen... Kenestä on kyse? Opettajasta, vastaa Juho Hollo.

Luettelo opettajan toivotuista ominaisuuksista voi Hollon mielestä kuka tahansa jatkaa loppumattomiin, koska luetteloon on sisällytettävissä kaikki inhimilliset hyvät ominaisuudet. Tosin pelkkä luettelo ei auta ketään, sen lopputuloksena on vain epämääräisyyttä, jonka mukaan ”opettaja on eräänlainen sekatyöläinen kulttuurin suurella työkentällä. Hänessä on vähän sitä ja tätä arvokkaaksi katsottavaa, mutta hänellä ei ole varsinaista omaa kulttuuritehtäväänsä, ei mitään perusarvoa, jonka palveluksessa hän työnsä suorittaa.” (Hollo 1952, 133–135.)

Opettaja vai kasvattaja?

Esittelen artikkelissani erityisesti Juho Hollon käsityksiä opettajasta ja opettamisesta. Hollo (1952, 132; 1959, 78) kytkee opetuksen ja kasvatuksen yhteen, joten opettajan ja kasvattajan käsitteitä ei välttämättä tarvitse erottaa toisistaan. Kun todellinen kasvattaja edistää luontoperäistä kasvamista, niin oikea opettaja edistää oppilaansa luontaista oppimiskykyä. Kasvattaja auttaa ja saattaa kasvamaan, opettaja puolestaan auttaa ja saattaa oikein oppimaan. Opetuksen alalla tapahtuva työ on tärkeä kasvatustehtävä. Hollon mukaan on olemassa vain opettavia ja sen lisäksi todella kasvattavia kasvattajia. Opetustyö on toisille opettajille todellista elämää, koska se tarjoaa heille itselleen uuden oppimisen ja samalla uuden kasvamisen tilaisuuksia.

Kutsumus

Hollo hahmottelee kasvatustieteellisissä kirjoituksissaan kuvaa siitä, mikä on omalaatuista juuri opettajan toiminnalle ja elämäntutkimukselle, mikä on opettaja-kasvattajan elämäntyön perusarvo. Hän kirjoittaa opettajiin kohdistuvasta arvostuksesta, joka toisaalta on väheksyvä pienen rahallisen korvauksen muodossa ja toisaalta arvostava silloin kun opettajia muistutetaan heidän korkeasta kutsumuksestaan.

Opettajan ammatinvalintaan liitetään tänäkin päivänä ajatus työstä kutsumuksena. Kutsumusta pidetään tehtävänä, johon ihmistä kannustavat korkeammat ja henkisemmät kuin rahalliset ja materiaaliset arvot. Se on elämäntehtävän toteuttamista, jonkin hyvän ja tärkeän palvelukseen asettumista. Kutsumuksella opetustyötään perustelevaa tosin helposti pidetään naiivina maailmanparantajana, joka kokemuksen ja palveluslisien myötä oppii läksynsä ja huomaa ihanteellisten arvojensa vaihtuneen aineellisempiin.

José Ortega y Gasset puhuu kutsumuksesta tehtävänä, projektina ja totuutena ihmisestä itsestään, jota kohti hänen on pyrittävä, jotta eläisi mahdollisimman täydesti. Jokaisen ihmisen kutsumus on oma ja erilainen. Kutsumus on sitä, mikä ihminen potentiaalisesti jo on eli projekti kohti oman kutsumuksensa toteuttamista. (Tomperin mukaan 1992, 228–230.)

Olosuhteet rajaavat ihmisen mahdollisuuksia toteuttaa kutsumustaan. Hollo (1952, 30, 37) muistuttaa, ettei toista ihmistä saa koskaan käsitellä pelkkänä välineenä ja sillä tavalla estää ihmisen velvollisuutta ja ehdotonta oikeutta saada kasvaa omaksi itsekseen, omien edellytystensä mukaan kohti hänelle mahdollista täydellisyyttä.

Ihmiseltä vaaditaan ylevyyttä, jotta hän voisi tunnustaa rajoituksensa. Ortegalle ylevyys on kykyä hyväksyä ja ottaa elääkseen oma kohtalonsa. Kutsumus ei voi koskaan toteutua täydellisenä. Sitä on muutettava ja muokattava olosuhteiden asettamien vastusten mukaan. Jotta ihminen tietäisi kuka hän kutsumuksessaan on, hänen on päästävä perille siitä, mitkä ovat ne hänen omat ajatuksensa ja uskomuksensa, joita ilman hän ei voisi elää. (Tomperin mukaan 1992, 229–232.)

Esikuvallisuus

Kutsumustyön lisäksi opettajan ajatellaan toimivan esikuvana oppilailleen. Hollo (1959, 88–89) viittaa Ortegan kirjoituksiin¹ oikeasta ja väärästä esikuvallisuudesta. Todella esikuvallinen henkilö ei milloinkaan päättä olla sellainen. Hän antautuu sisäisestä vaatimuksestaan intohimoisesti harjoittamaan jotakin toimintaa. Tehtävässään hän saavuttaa sellaisen täydellisyyden, että toiset joutuvat pitämään häntä esikuvallisena. Väärässä esikuvallisuudessa henkilö päättää olla esikuvallinen. Häntä ei liikuta syvästi minkäänlainen tietty toiminta vaan hänen ainoana päämääränään on olla jotakin vain toisten silmissä, olla esikuva, malli ja normi.

Koska opettaja toimii oppilailleen väistämättä yhtenä mahdollisena ihmisen mallina, saattaa hän tuntea houkutusta väärän esikuvallisuuden omaksumiseen. Kasvattajan ja opettajan tehtävät sekä asema omalla tavallaan kannustavat esikuvallisuuteen. Sellaisessa tilanteessa voi olla suuri kiusaus ryhtyä esikuvaksi vaivautumatta lähemmin pohtimaan, millä edellytyksillä sellainen päätös on toteutettavissa.

Hollon mukaan kasvattajan kaikkein perustavin ominaisuus on eettisyys. Esikuvana toimivan henkilön tulee nauttia pakotonta kunnioitusta esiintyessään kasvaville ihmisen ihanteena. Hänen tehtävänä ei ole ainoastaan tiedollisesti osoittaa moitteettoman elämän laatua vaan hänen tehtävänä on toteuttaa se omassa itsessään, niin että se on kasvavien koettavana kaikessa elämäntyössänsä. (Mt. 1959, 82.)

Juha Varto (2007) kirjoittaa kasvamisesta seuraamalla toista ihmistä. Seuraamisessa toinen ihminen on ihmisenä olemisen ja elämisen malli. Seuraamalla kasvaminen edellyttää molemminpuolista sitoutumista ja luottamusta. Seuraaminen on taidon oppimista, koska siinä tietoja ja osattavia asioita ei opita yhteydestään irrallisina vaan niissä tilanteissa, joissa ne tapahtuvat. Ihminen ei voi pakottaa maailmaa tapahtumaan jollakin tietyllä tavalla, hän voi vain mukautua siihen, kuinka se tapahtuu. Ihmisen tahto ei muuta maailmaa tapahtumisen hetkellä. Varton mukaan on mahdollista tavoittaa merkityksellistä tietoa, osaamista ja taitoa seuraamalla toisen ihmisen tapaa ottaa vastaan se, mitä maailmalla on annettavana.

Seuraamisen erityisyys on sen hetkisytydessä, siinä että jokainen elämisen hetki on ratkaiseva hetki. Elävä ihminen voi puutteineen selvimmin osoittaa, että hetkisyys on ainoa todellisuus, jossa ihminen voi mitata itseään, punnita tekojaan ja tarkastella mahdollisuuksiaan ihmisenä. (Mt. 2007, 20.)

Kasvattajalla ja opettajalla saattaa olla ylevä olemus ja siitä juontuvalla arvokkuudella, vakavuudella ja tyyneydellä hän voi saada aikaan hämmästyttä, ihastelua ja kunnioitusta. Ylevyys voi Hollon mukaan olla yksi hyvän opettajan ominaisuuksista, mutta samalla myös kaikkein vaarallisimpia kasvatuksessa käytettäviä esteettisen keinoja. Vaikka ylevyys paisuisi pateettisuudeksi, saattaa se vaikuttaa todella kasvattavasti, jos ylevyys on kasvattajan oman olemuksen ilmausta. Jos esikuva näyttää olevan jostakin korkeammasta maailmasta kotoisin, saattaa se estää kasvatusta, tehdä kasvatuksen vaikeaksi tai jopa mahdottomaksi. Hollo huomauttaa, että ylevyydestä on vain pieni askel naurettavuuteen, se muuttuu helposti komiikaksi. Kasvattajan on todella tyydyttävä olemaan myös kasvava. (Hollo 1959, 90, 105–106.)

Nöyryys ja palvelemaan altis mieli ovat hyvän kasvattajan ominaisuuksia. Nöyryyteen sisältyy sankaruuden mahdollisuus yksilön itsensä rajoissa. Kasvattaja ja opettaja tarvitsee nöyrää ylpeyttä, joka pohjaa syvään itsensä tuntemiseen. (Hollo 1952, 40–41.) Todellinen suuruus on aina vaatimatonta. Vaateliaisuus, ylvästely ja itsensä tärkeäksi tekeminen on pelkkää pienuuden pöyhkeyttä. Vaatimattomuus on sen sijaan lämpöä ja läheisyyttä. (Hollo 1931, 118.)

Massaa ja valioita

Pitkään ja sitkeästi eläneen ja yhä voimissaan olevan käsityksen mukaan taiteilijaa pidetään tavallisuudesta poikkeavana, epäsovinnaisena ja kurittomana ihmisenä. Nämä ominaisuudet herättävät niin ihailua, kateutta kuin närkästyksiäkin. Opettaja sen sijaan edustaa tavan- ja viranomaisuutta,² keskiluokkaista kurinpitäjää ja moraalien vartijaa.

¹ Hollo ei mainitse lähdeä tarkemmin.

² Hollolta lainattu ilmaus, jota hän käyttää kirjassaan *Kasvatuksen maailma* (1952, 78).

Hollon mukaan taiteilija on sellainen ihmistyyppi, joka jossakin määrin välttyy tulemasta tyytetyksi tiettyyn muotoon. Hän ei tarkoita taiteilijaa sanan suppeimmassa merkityksessä, siis ammattina, vaan yleensä ihmistä, jonka henkistä laatua nimitys kuvaa, olipa hänen varsinainen toiminta-alueensa mikä tahansa. Aidossa taiteilijassa ja taiteellisilla vaistoilla varustetussa ihmisessä säilyy eräänlainen lapsenmieli läpi elämän. Taiteilija säilyy myöhemmällä iälläänkin lapsena, koska hän säilyy kasvavana. Kasvatusta ei Hollon mielestä saa muuttaa pelkäksi taiteeksi, koska ihmisen ihanne on kasvatuksen näkökulmasta katsottuna paljon täydellisempi ja sopusointuisempi kuin pelkän taiteellisen ihmisen kuviteltu ihannehahmo. (Mt. 30–31, 44.)

Ortega (1952, 7–11, 79) asettaa vastakkain tavallisen ja valioihmisen sekä esittelee kärjistäen molempien tunnusomaisia piirteitä. Hän kirjoittaa yhteiskunnan näyttämölle ilmaantuneesta kuorosta eli ihmisjoukosta, massasta, joka on astunut esiin ja noussut valtaan. Massa tarkoittaa keskitason ihmistä, joka haluaa olla tavallinen ja on hyvillään nähdessään olevansa toisten kaltainen. Massaihminen hyväksyy maailmasta ne mielipiteet, halut, mieltymykset ja taipumukset mitkä ovat hänelle itselleen tuttuja. Massa tarkoittaa erityispiirteiden epämääräisyyttä, tasaista laatua, ihmistä, joka ei millään tavoin poikkea toisista. Paljoutta ilmaiseva sana joukko on näin saanut myös laadullisen merkityksen.

Massan rinnalla yhteiskunnassa on yksilöitä tai yksilöryhmiä, vähemmistöjä, joilla on laadullisia valio-ominaisuuksia. Ortega painottaa, ettei hänen kuvailemansa valioihminen suinkaan kuvittele olevansa ylivertainen muiden joukossa. Päinvastoin tällainen henkilö vaatii itseltään enemmän kuin toisilta. Hän asettaa itselleen korkeat vaatimukset, vaikka ei voisi toteuttaa niitä omassa elämässään. Jako massaan ja valiovähemmistöön ei tapahdu sosiaalisten vaan inhimillisten perusteiden mukaan. Yhteiskunnan perusolemuksen syvin kahtiajako on Ortegan mukaan siinä, että toiset vaativat itseltään paljon ja toiset eivät vaadi itseltään mitään erityistä, eivät pyri mihinkään itseään ylempään tai täydellisempään. Valioihmisen elämä on alituista palvelukseen asettumista. Hänestä elämä tuntuu turhalta, ellei hän saa käyttää sitä nimenomaan jonkin korkeamman tarkoituksen palvelemiseen, eikä hän pidä tätä välttämättömyyttä taakkana. (Mt. 12, 80–81.)

Massa puolestaan vyöryy painollaan, tukahduttaa ja tasoittaa kaiken mikä on toisenlaista, erinomaista, yksilöllistä, korkealaatuista tai valikoidun hienoa. Massa saattaa omat pyyteensä ja oman makunsa valtaan kaikkialla. (Mt. 15–17.)

Taivaanrannan maalarit

2000-luvun termi on taiteistuminen, ei-taiteena pidettyjen asioiden muuttuminen taiteeksi, taiteen kaltaiseksi tai taidevaikutteiseksi.⁵ Mikä osuus massaihmisellä on siihen, että yhä useammasta ja erilaisemmasta asiasta halutaan puhua taiteen kautta? Mikä mahtaa olla massan, valioväen ja taiteistumiseksi nimetyn ilmiön välinen suhde? Onko massa taiteistamassa taiteen?

Ossi Naukkarinen (2007) kirjoittaa taiteistumisesta ja toteaa, että taiteen tekemisen taito on muuttumassa ja lähenemässä muita yhteiskunnassa toimimisen taitoja. Hän näkee taiteen olevan mahdollisesti muuttumassa ainakin osittain yhteisesti käytettävissä olevaksi ajattelutavaksi. Taiteistuminen voi olla taiteen, taidon ja taitavuuden lähenemistä tai samastamista toisiinsa eli paluuta takaisin aikaan ennen nykyisen taiteen käsitteen syntyä. (Mt. 23–25.) Termeinä taito ja taitavuus ovat etymologisesti samaa juurta kuin sana taide. Nykysuomen etymologisen sanakirjan mukaan suomenkielen murteissa taidosta on puhuttu nimenomaan taiteena. (Häkkinen 2004, 1255.)

⁵ Katso Levanto, Naukkarinen, Vihma (toim.) 2007. *Taiteistuminen*. Helsinki: Taideteollinen korkeakoulu.

Jaloutta ja henkistä haibattelua

Jalous on samaa kuin rohkea ja lannistumaton elämä. Se on alituista valmiutta itsensä ylittämiseen. Jalon elämän vastakohtaksi asettuu alhainen ja saamaton elämä, joka jähmeänä sulkeutuu kehäänsä ja siinä se pysyy, ellei jokin ulkopuolinen voima aja sitä liikkeelle. Ihmisen ponnistelut ovat harvoin muuta kuin suoranaisia reaktioita jonkin ulkopuolisen välttämättömyyden aikaansaamaan ärsykykseen. Jalon ihmisen tunnusomaisena piirteenä on aktiivisuus eikä vain reaktiivisuus. (Ortega 1952, 83–84.) Hollo (1918, 143) puhuu ihmisen henkevydestä, joka voi yksipuoliseen kuvitteluun taipuessaan muuttua henkiseksi haihatteluksi ja jatkuvien neronleimausten odotteluksi.

Massasielun peruspiirteisiin kuuluu, ettei se ota huomioon mitään mikä ei ole sille ennestään tuttua, oli sitten kyse asioista tai henkilöistä. Keskinertainen ihminen toistelee toisten ”ajatuksia”, mutta ei osaa ajatella itse. Hän tahtoo lausua mielipiteensä, mutta ei halua tunnustaa mielipiteen muodostuksen välttämättömiä ehtoja ja edellytyksiä. ”Sattumalta hänen mieleensä on kertynyt röykkiöittäin jokapäiväisiä yleistotuuksia, ennakkoluuloja, yhtä ja toista ajatusrikkamaa, taikka vain tyhjiä sanontatapoja, ja tämän hän sitten julistaa ainoaksi päteväksi totuudeksi, jonka hän yrittää sitten saattaa voimaan kaikkialla.” (Ortega 1952, 86, 91, 95–96.)

Hollo (1952, 154) puolestaan varoittaa didaktiikan alueelle tunkeilevista ’luonnonparantajista’, jotka vaativat itselleen puhevaltaa opetusopin kysymyksissä, mutta eivät ole vaivautuneet perehtymään niihin, vaan luulevat henkilökohtaisen ja usein hyvin rajoitetun kokemuksensa, tai vielä pahempaa, pelkän sydämenlämpönsä oikeuttavan heidät arvovaltaisesti pohtimaan mitä ja miten on opetettava.

Opettajatieteentekijätaiteilija?

Hollon mielestä on hyvä, että tuleville opettajille annetaan niin täydellinen tieteellinen sivistys kuin mahdollista. Tärkeää olisi kuitenkin huomata se suuri ero, joka on olemassa tieteenharjoittajan ja opettajan välillä. Tieteentekijän tehtävänä on viedä tieteellistä tutkimusta eteenpäin jollakin erikoisalalla ja opettajan työnä on rakentaa yleisen kulttuurin perustuksia käyttämällä tutkimustietoa apunaan. Hollo sanoo eron olevan periaatteellinen eikä se häviä olemattomiin siinäkään tapauksessa, että opettaja pyrkii työnsä ohella jatkamaan tieteen harjoittamista. Tällaiset pyrkimykset ovat arvostettavia ja merkityksellisiä niin opettajalle kuin opetustyöllekin. Jokainen näitä kahta asiaa yhtä aikaa tekevä on samalla hyvin tietoinen näiden kahden erilaisen suuntautumisen edellyttämistä ja asettamista vaatimuksista. (Mt. 136–137.)

Samaan tilanteeseen joudutaan jos opettajan työ rinnastetaan esteettisen elämänmuodon kanssa siten, että opettajasta yritetään tehdä taiteilija. Se hänestä voi Hollon mukaan tullakin, mutta vain siten, että hän jättää opettajan ja kasvattajan monet varsinaiset ja vakavat tehtävät. Opettajassa on oltava sekä tieteenharjoittajaa että taiteilijaa. Kumpikaan näistä tai mikään muukaan hyvästä ominaisuuksista ei voi olla hänessä etusijalla, jos ajatellaan, että opettajalla on oma elämänmuotonsa. (Mt. 136–137.)

Eheys, kokonaisvaltaisuus ja kasvaminen kuvaavat Hollon käsitystä ihmisestä ja elämästä. Elämä on hänen mukaansa jatkuvaa tapahtumista ja yhteenkuuluvuutta, joka pyrkii aina johonkin tiettyyn muotoon ja jo saavutettua muotoa kauemmaksi. Yksi ja jakamaton, kaaoksesta kohoava iäinen kasvaminen avartaa elämän käsitteen elämän kuvaksi, joka voi muuttaa muotoaan, mutta pysyy olemukseltaan aina samana. Yksilöt ovat yhteisöjen, suvun ja siis syvimässä merkityksessään yhden ja yhtenäisen elämän ilmennyksiä. (Mt. 22–23; 1959, 55.)

Arvot

Hollo (1959, 138) päätyy toteamaan, että opettajan ja kasvattajan elämänmuodon olennainen ulottuvuus on olla rauhassa rakentava ja rauhaa rakentava. Opettaja-kasvattajan elämäntyön perusarvoksi hän näkee kulttuurin kokonaisuuden, sen eheyden. Opettajat ovat eheän pohjasivistyksen ja siis sivistyksen eheän pohjan rakentajia.

Henkisen kasvamisen suuntaajiksi sopivat parhaiten arvot. Niissä ei ole mitään pintapuolisen jäljittelemisen vaaraa, koska arvot asettavat ihmiselle tehtävän, joka ei ole täytettävissä minkään ulkonaisen muodonvaihdon tai matkimisen avulla. Jokainen ihmiselämä on edellytyksiltään ja vaiheiltaan niin omalaatuinen, että se yleensä saattaa jäljittely-yritykset häpeään. Toivotut ominaisuudet on hankittava oman elämän puitteissa, omin edellytyksin ja sen vuoksi saavutukset ovat jokaisella aina erilaiset. Arvot eivät ole ihmisessä, vaan ihminen voi päästä arvoihin, arvojen

maailmaan. (Hollo 1931, 63–65.)

Arvon välitön kokeminen, kuten välitön tiedollinen kokemuskkin pohjaavat subjektiivisesti koettuun. Ihmisen välitön suhtautuminen tietoon ja arvoon on erilaista. Arvon välitön kokeminen vetoaa käyttäytymiseen suuremmin kuin teoreettinen tieto. Arvo sulautuu tietoa vaivattomammin toimintaan ja käyttäytymiseen. (Hollo 1952, 96, 99–100.)

Eleganssia ja alltiutta kauneudelle

Estetisoitumisella tarkoitetaan kauneuden ja eleganssin eli tyylikkyyden tulemista aikaisempaa tärkeämmäksi. Esteettisiä arvoja ja arviointiperusteita aletaan käyttää ja niiden asemaa vahvistetaan yhä erilaisempien asioiden yhteydessä siellä, missä ne eivät aikaisemmin ole olleet keskeisiä. Esteettisyyttä arvioidaan hyvin monenlaisista asioista, sanotaan, onko jokin kaunista, tyylikästä tai rumaa. Esteettisyydestä haetaan uusia ajattelu- ja toimintaperiaatteita. (Naukkarinen 2007, 15.)

Hollo (1952, 169–171) kirjoittaa opettamisen estetiikasta, opetuksen tyylistä. Hän ei puhu estetisoitumisesta, mutta kylläkin mainitsee tyylin käsitteen laajentuneen esteettisen teorian alalta monille muille alueille esimerkiksi urheiluun. Hollon mielestä tyylin käsite on sekä avara että epämääräinen jos siitä käsin halutaan selvittää opetuksen tehtäviä. Se on hänestä kuitenkin kaikkein olennaisin ja kokoavin käsite, millä selvittää kasvatus- ja opetustapahtumaa. Tyylin käsite voisi olla hallitseva opetusopillinen käsite. Hollo kirjoittaa tyyliidaktiikasta.

Ortega (2000, 13–14) puhuu eleganssista oikeana toimintana, oikeiden valintojen tekemisenä. Ihminen on pakotettu valintojen tekemiseen yhä uusissa vastaan tulevilla tilanteilla, koska elämä suuntautuu joka hetki tulevaan. Se osoittaa elämän olevan perustoiltaan eettistä, sillä ihmiseltä vaaditaan oikeita valintoja, jotta hän kykenee toimimaan oikein. Samaa asiaa käsittelee Hollo (1931, 100–103) puhuessaan valitsemisen taidosta, jonka ihminen oppii ymmärtäessään kauniin ja ruman eron, antaessaan kauniille etusijan. Hollolle kauneus on suuri inhimillinen arvo, joka ilmenee muotoon muovatussa elämässä, jonka sisältö ja muoto vastaavat toisiaan. Kauneus vaatii tahtoa, tarmoa ja taitoa sekä pyrkii avartamaan aluettaan ihmisessä, jolla on kauneudelle altis mieli.

Tyyllillä vai menetelmällä?

Hollo (1952, 170–172) esittelee näkemystään tyyliidaktiikasta rinnastamalla metodin ja tyylin käsitteitä keskenään, pohtimalla niiden soveltuvuutta opetuksen muodon ja sisällön tarkasteluun. Opetusopin keskeinen käsite on edelleen metodin eli opetusmenetelmän käsite. Hollon mielestä sen ei tarvitse olla itsestään selvää. Molemmat, sekä tyyli että metodi ovat muotokäsitteitä, joista tyyli on kaikkein laajin. Tyyli tarkoittaa muodon yhtenäisyyttä, jotakin oliossa tai tapahtumassa ilmenevää kokonaisuutta, yleissävyä, eheysvaikutelmaa ja kokonaisuutta, jonka asia tai olio saa.

Tyylin merkitys opetukselle on siinä, että tyyli olemuksensa mukaisesti liittyy yhteen, luo yhtenäistä sävyä opetusoppiin ja kaikkeen opetukseen. Se yhdistää opetuksen teorian metodiset ja opetussuunnitelman uudistuspyrkimykset kiinteästi toisiinsa, sillä opetuksen tyyli edellyttää välttämättä myös uudenlaisen opetusaineksen valintaa. (Mt. 171–172; 174–175.)

Tyyli sopii yhdistämään opetuksen ja kasvatuksen alueet, jotka ovat useasti toisistaan erotettuina. Metodin käsite liitetään opetukseen, mutta se ei tunnu sopivan kasvatukseen, jossa Hollon mukaan ei voida ajatella olevan mitään hallitsevaa menetelmää. Tyylin käsite yhdistää toisiinsa myös koulun ja sen ulkopuolisen elämän. Voidaan puhua elämäntyylistä, jolloin sama käsite liitetään niinkin laajaan todellisuuteen kuin elämä. Tämä osoittaa, kuinka paljon avarampi ja kokoavampi tyyli on metodiin verrattuna. Metodi eli opetusmenetelmä, on usein elämästä täysin irrallaan. Se poikkeaa kulloinkin vallitsevasta elämäntyylistä ja lisäksi opetusmenetelmiä noudatetaan vain niille eristetyissä paikoissa, kouluissa. (Mt. 172.) Hollon mukaan opettajan opetuksessa ja kasvatuksessa tulisi olla omaa varmaa tyyliä, sellaista, joka on elämäntyylinä jo saavuttanut yleistä tunnustusta (mt. 175–176).

On varsin helppo osoittaa, ettei tyyli ole pelkkää muotoa, kirjoittaa Hollo. Tyyli on yhteydessä sekä muodon että metodin käsitteen kanssa. Tyyli osoittaa sellaista saavutusta, jossa muoto ja sisältö ovat löytäneet toisensa. Tyyli tarkoittaa sisällön muovautumista muotoon. Siinä missä on tyyliä, on jo tapahtunut sisällön ja muodon yhteiskasvu. (Mt. 176.) Opettajan pelkässä taituruudessa, muodon korostamisessa ei ole tyyliä Hollon tarkoittamassa merkityksessä.

Herkkyyttä ja rohkeutta

Kasvatus on tapahtumista eikä joihinkin jähmeisiin olo- ja kehitystiloihin pyrkimistä (Hollo 1959, 96). Kasvatustapahtuman kokonaissävyn päätekijät ovat esteettiseen kuuluvia, olkoon kyseessä yksityinen kasvatushetki, opetustunti tai kasvatus laajemmissa ajallisissa ja paikallisissa yhteyksissään. Esteettisyyden on päästävä ilmenemään itse kasvatustapahtumassa, siinä, mitä kasvattajan ja kasvatettavan välillä tapahtuu. Kasvatuksen menestymiselle on tärkeää oikea mieliala, joka on eräs esteettisen elämän luonnollinen ilmaus. Se sisältyy luonnollisena tekijänä jokaiseen todelliseen kasvatustapahtumaan. (Hollo 1952, 166–168.)

Kasvatus ei Hollon mielestä ole riippuvainen kasvattajan taituruudesta eikä hänen kasvatuksellisesta taiteestaan, ei liemmin mistään muustakaan taiteesta tai taituruudesta. Kasvatus perustuu liikkeessä olevaan elävään elämään kasvatettavassa, kasvattajassa ja heidän välillään. Se on parhaimmillaan esteettistä. Siinä ilmenee esteettiselle omalaatuinen pakottomuus, ilmavuus, vapaus, monivaihteisuus. Esteettisyys säilyy todellisena elämänä, luonnollisena ja vapaana niin teorioinneista kuin taituruudesta. (Mt. 168.)

Varto (2007) kirjoittaa erityisestä tilasta, joka on seuraajan ja seurattavan välillä. Hän käyttää esimerkkinä taiteella opettamista. Siinä yhden tehtävän puitteissa kummatkin voivat oivaltaa sekä tehtävän itsensä, keskinäisen suhteensa että monia tiedollisia, arvoihin liittyviä, teknisiä ja taiteellisia asioita. Molemmat voivat olla yhtä hämmästyneitä oivallusten laadusta. Taideopettaja on läsnä opetuksessaan puheensa, tekojensa, teostensa, taitonsa, tietojensa ja elämäntapansa mukaan. Kasvattaminen taiteen kautta ja taiteen avulla tavoittaa kasvatettavan monin eri tavoin. Niitä yhdistää toisiinsa se, että ne koskettavat elämistä, elämisen tapaa ja asennetta elämään. (Mt. 18–19.)

Kasvattavaa toimintaa saattaa usein haitata sen tarkoituksellisuus ja kasvatettavan huomion kiinnittäminen niihin toimintoihin, joita halutaan kehittää. Kasvatus on olennaisesti avunantoa. Itsestään ihminen ei milloinkaan kasva inhimilliseen, suhteelliseen täydellisyyteensä, omaan mittaansa. Kasvatus oikeana avunantona ts. auttaminen kasvattavana toimintana, edellyttää hienovaistoisuutta, erikoista huolehtimista, huolenalaisuutta. Todella herkkävaistoinen taidekasvattaja osaa johdatella lapsia taideteosten tai luonnon tajuamiseen, niin että lapsilta jää havaitsematta, mitä oikeastaan tapahtuu. Heidän havaintonsa ja tarkkaavaisuutensa hienostuvat kuin huomaamatta kaikessa hiljaisuudessa. Kasvattajien on haltioiduttava vain siitä, mikä on suurta, mutta oltava uskollisia vähässä (Hollo 1932, 167; 1952, 47, 54, 56).

Seuraamalla voi Varton mukaan oppia herkkyyttä maailmalle, rohkeutta hetkelle ja toisen kohtaamista. Seurattava voi opettaa näitä taitoja, mikäli hän ei omaksu kokeneen, tietävän ja asioita hallitsevan roolia vaan kohtaa asiat sellaisina kuin ne eteen tulevat eikä peitä tässä eteen tulemisessa syntyviä hämmästyksen, outouden, neuvottomuuden ja ihmettelyn tuntemuksia. (Varto 2007, 22–24.)

Tabdikasta toimintaa

Max van Manen (1991) kirjoittaa opettamisen tahdikkuudesta ja pedagogisesta huomaavaisuudesta. Niillä hän tarkoittaa hyvin samanlaisia asioita, joista Hollo puhuu kasvatuksellisena taitavuutena, taiteena. Hollon mukaan kyseessä on kasvattajan luontainen kyky ja taito olla tietoinen oman toimintansa aikaansaamista vaikutuksista, jotka yleensä ovat sitä tehoisampia, mitä vähemmän tarvitsee turvautua räikeisiin tai edes havaittaviin välineisiin. (Hollo 1959, 44.)

Sanat herkkyyks, huolehtivaisuus ja esteettinen tarkkanäköisyys luonnehtivat van Manenin mukaan yleistä tahdikkuutta. Tahdikas henkilö on sekä herkkä että vahva. Hänellä on kykyä tulkita toisen ihmisen sisäistä elämää pienten ja epäsuorien vihjeiden perusteella. Hän osaa toimia hankalissa ja yllättävissä tilanteissa nopeasti, varmasti, suoraan ja avoimesti. Tahdikkuus ei tarkoita tunnetta ja tunteilua. (van Manen 1991, 125–126, 146.)

Tahdikasta toimintaa on mahdotonta suunnitella etukäteen, koska se todellistuu ennakoimattomissa ja yllättävissä tilanteissa. Se on tarkkanäköisyyttä nähdä tilanteet kutsuna herkkyyteen, ymmärtää nähdyn tarkoitus, aistia sen merkityksellisyys ja toimia käsillä olevassa tilanteessa oikein. Kyseessä on ihmisen taito ja osaaminen tajuta, mitä on tehtävä. Se sisältää ymmärryksen tietää kuinka pitkälle jossakin tiettyssä tilanteessa voi mennä, minkälaista etäisyyttä on pidettävä. Tahdikkuus on herkkyyttä toisen yksilöllisyydelle ja erityisyydelle. Tahdikkuus on eräänlaista improvisointia, joka

edellyttää tilanneherkkyyttä tajuta, mikä toiminta tai mitkä sanat ovat tilanteeseen sopivia. Milloin on parempi vetäytyä tai olla hiljaa. Se on huomaavaisuuden ilmausta, jossa ihminen on mukana koko persoonallaan. (Mt. 146.)

Tahdikkuuden ja opettamisen välistä suhdetta pohtiessaan van Manen sanoo tahdikkuuden olevan kiinnostusta toisen innostumista kohtaan. Kiinnostuminen kuvaa yksilön tapaa olla maailmassa, olla innostunut ja läsnä oleva jollekin tai jollekulle. Se kuvaa ihmisen suhdetta maailmaan. Jostakin kiinnostuminen tarkoittaa kyseisen näkökulman mukaiseen maailmaan menemistä. Tahdikkuus ei ole kyky jota käytämme, vaan se on mitä olemme. Se on ihmisen persoonan mielen ja kehon ominaisuus, kehollista tietoa, joka muistuttaa kehoa sen kyvyistä ja tavoista toimia. (Mt. 195–198, 207)

Tahdikkuus on tyyliä hollolaisessa merkityksessä, sisällön muovautumista muotoon. Kyseessä ei ole muodollinen etiketti ja käyttäytymissäännöt, ei mitään sellaista, jonka voisi opetella tietyn menetelmän mukaan tai mallia toistamalla. Se on rohkeutta ja herkkyyttä ottaa toinen tosissaan.

Opettaja-taiteilija

Hollo (1959, 48–49; 1952, 30, 44, 61, 159, 194) kirjoittaa opettajasta ja taiteilijasta useammassa eri merkityksessä. Ensiksi opettaja on tietenkin ammattinimike. Useimmin Hollo tarkoittaa opettajaa yleensä kuin tietyn aineen opettajaa erityisesti. Opettaminen on laajempi asia kuin pelkästään ammatti. Taiteilijasta Hollo puhuu tietynä ihmistyyppinä, ammattina ja laatusanana. Hän käyttää sellaisia ilmaisuja kuin taiteilija, aivotaitelijat, artistinen ihminen, kasvattava taiteilija, todellinen kasvatustaiteilija, taiteellisilla vaistoilla varustettu ihminen, taiteellisin vaistoin toimiva tutkija. Taiteen ja varsinaisen taiteen lisäksi on olemassa kasvatustaidetta ja opettamisen taidetta.

Se, missä merkityksessä Hollo käyttää opettamista, opettajaa tai taidetta ja taiteilijaa tarkoittavia sanoja tai käsitteitä on pääteltävissä siitä asiayhteydestä, jossa ne on ilmaistu. Siten samat sanat voivat saada sisällöltään eri sävyjä eri yhteyksissä, kuten onko termi taide mahdollisesti taidon, taiteen, taitavuuden vai taituruuden merkityksessä.

Hollo (1952, 163) toteaa, että hyvä opettaja on ainakin jossakin määrin synnynnäinen opettajapersoonallisuus, joka eri tehtävissä osoittaa tämän kokonaisrakenteensa voimasta juuri niitä ominaisuuksia, jotka kussakin tilanteessa ovat käyttökelpoisimmat ja soveliaimmat. Opettajan persoonallisuuden kokonaissävy, kiintymys omaan ammattiin ja luontainen tahdikkuus vaikuttavat ratkaisevasti siihen yleiseen mielialaan, joka opettajan ammatin harjoituksessa vallitsee ja merkittävällä tavalla vaikuttaa opetuksen menestymiseen.

Kasvatuksen taiteellistuttamisella Hollo (1932, 144) tarkoittaa hyvin samankaltaista ilmiötä kuin mitä nykyään tarkoitetaan taiteistumisella. Taiteellistuttaminen tosin kuulostaa aktiivisemmalta ja päämäärätietoisemmalta toiminnalta kuin taiteistuminen, joka on enemmän hallitsematonta ja vääjäämättä etenevää omaehtoista muutosta.

Kasvatuksen taiteellistuttamisen tavoitteena on tehdä jokaisesta opetustunnista taideteos, elävä, voimia vapauttava, ainoalaatuinen tuottavan työn hetki. Toisin sanoen kasvatus sinänsä ja kokonaisuudessaan olisi taidetta. Taiteesta tehtäisiin yleinen kasvatuksellinen periaate. Edellä mainitun periaatteen mukaan kasvattaja ei ole pelkkä tietojen jakaja vaan kasvatettaviansa tavoitteellisesti muovaava taiteilija. Kasvatuksen taiteellistuttaminen jättää paljoa suuremman vapaan liikkuma-alkan opettajan ja kasvattajan persoonallisuudelle. Tältä näkökannalta jokainen kasvattaja taiteilijana käyttää omaa yksilöllistä menetelmäänsä, sitäkin vapaasti vaihdellen kulloisenkin tehtävän ja mielialan mukaan kuten taiteilija ainakin. Hollo huomauttaa tällaisen johtavan helposti äärimmäiseen taiteelliseen yksilöllisyyspedagogiikkaan, kasvatukselliseen estetisismiin, eksentrisyyteen ja valtavaan sanalliseen paatokseen, johon kasvatuksen käytäntö ei mitenkään pysty vastaamaan. (Mt. 144.)

Puhe kasvatuksesta taiteena synnyttää helposti lähes taikauskaisia käsityksiä taiteellisen vaikutuksen kaikkivoipaisuudesta. Siitä huolimatta Juho Hollon (1932, 144, 146) mielestä ajatus kasvatuksesta taiteena saattaa olla hyvinkin huomionarvoinen näkemys.

Kirjallisuus

Hollo, Juho A. 1918, 2. painos. *Mielikuvitus ja sen kasvattaminen*. Edellinen osa. Porvoo: Werner Söderström osakeyhtiö.

Hollo, Juho A. 1931. *Itsekasvatus ja elämisen taito*. Porvoo ja Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.

- Hollo, Juho A. 1932, 2. painos. *Mielikuvitus ja sen kasvattaminen*. Jälkimmäinen osa. Porvoo: Werner Söderström osakeyhtiö.
- Hollo, Juho A. 1952 (1927). *Kasvatuksen maailma*. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Hollo, Juho A. 1959, 5. painos. *Kasvatuksen teoria. Johdantoa yleiseen kasvatukseen*. Porvoo, Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Häkkinen, Kaisa 2004. *Nyky-suomen etymologinen sanakirja*. Juva: WSOY.
- Manen, Max van 2006 (1991). *The Tact of Teaching. The Meaning of Pedagogical Thoughtfulness*. London, Ontario: The University of Western Ontario.
- Naukkarinen, Ossi 2007. Taiteistumisen muodot. Teoksessa Levanto, Naukkarinen, Vihma (toim.) *Taiteistuminen*. Helsinki: Taideteollinen korkeakoulu, 9–36.
- Ortega, José y Gasset 1963 (1952). *Massojen kapina*. Helsinki: Otava.
- Ortega, José y Gasset 2000 (1967). *The Origin of Philosophy*. Urbana and Chicago: University of Illinois Press.
- Tomperi, Tuukka 1992. Varsinainen elämä on koko osamme totuudesta. Johdatusta José Ortega y Gassetin ajatteluun. Teoksessa Varto, Juha (toim.) *Fenomenologinen vuosikirja*. Tampere: Tampereen yliopisto, 215–234.
- Varto, Juha 2007. *Ihmisen seuraaminen*. Synnyt 4/2007. 15–28. [www-dokumentti]. <http://arted.uiah.fi/synnyt/> Tulostettu/luettu 10.1.2008.